

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

№ 1, 2018

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro, 2018

D.Davronova, F.Namozov. O'zbekiston yoshlari baxti – iqboli va buyuk kelajagini yaratgan inson..... 7

PEDAGOGIKA YA PSIXOLOGIYA

M. Mahmudov. Ta'limni didaktik loyihalashning yangi qirralari.....	10
Z. Azimova. Talabalar ma'naviyatini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyati.....	14
В. Коллов. Личность преподавателя высшей школы: проблема самореализации.....	18
Ю. Павлова. Современные тенденции в исследованиях социальной адаптации личности студента.....	25
Н. Патажнина. Образовательное пространство вога Украины второй половины XIX – начала XX всков.....	29
Н.Муелова. Методика разработки учебных целей в программах образовательных дисциплин в системе непрерывного образования.....	34
N. Xalilova. Talabalar mustaqil faoliyatini tashkil etishning refleksiv metod va usullari.....	37
G. Izbullayeva. XII-XIII asrlarda ta'lim tizimi.....	41
R.Nematova. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar sensor madaniyatini rivojlantirishda ta'limiy o'yinlarni tashkil qilish va o'tkazish.....	45
Z. Allardonov. Oliy harbiy ta'lim muassasalari harbiy xizmatchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishning pedagogik ahamiyati.....	49
A.Ismanova. O'smirlardagi deviant xulq muammolarining ijtimoiy-psixologik jihatlari va ularning oldini olish yo'llari.....	53
E.Muxtarov. Vrach kasbiy tafakkurini rivojlantirish usullari.....	58
R.Achilova, S. Qodirova. Understanding educational psychology.....	63
D.Tosheva. Shaax kamolatida o'qituvchi-murabbiyning o'rni.....	66
F. Shadlyev. Psixodiagnostika – psixologik xizmatning muhim yo'nalishlaridan biri.....	69
Sh. Farmonova. Loyihaviy ta'lim vositasida bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ madaniyatini rivojlantirish didaktik muammo sifatida.....	74
Ю. Бордюг. Педагогические условия формирования готовности воспитателей к работе с детьми в условиях специальных групп дошкольных образовательных учреждений.....	80
M. Tilayeva. O'quvchilarni mehnat va kasbga tayyorlashda o'quv mashg'ulotlarining imkoniyatlari.....	88
D. Mirzayeva. Mustaqil o'qish – bilim olish va talabalarning faolligini ta'minlash usuli.....	93

BOSHLAG'ICH TA'LIM

S. Avezov, M.Sharipova. Qoshiqlarning lingvopostik tabiat va tahlili xususida.....	99
F. Safarov. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida lug'atidan foydalanish ko'nikmasini shakllantirish.....	103
G. Sayfullayev, I. Allmova, A.Sayfullayeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berishda kuzatish metodidan foydalanish.....	110
R.Jumayev, S.Mahmudova. Ahmad Donishning pedagogik qarashlari va hozirgi zamon.....	114
N.Adizova. Ona tili ta'limi mazmunini yangilashning metodik ahamiyati.....	117
N.Safarova. O'yinchoqlarning bolalar yoshiga, jinsiga va o'yin mazmuniga ko'ra turlanishi.....	120
Z. Umurov. O'quv-biluv muammolari.....	124
R. Isroilova. O'qish darslarida rivozat va pandnomalarni integratsiyalash asosida o'rganishning didaktik asoslari.....	130
M. Junayeva. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etish samaradorlik omili.....	134
F. Qosimov, M.Qosimova. Masala qisqa sharti uning modelidir.....	138
M.Hakimova. Boshlang'ich sinflarda ko'pburchak perimetri va figura yuzasi tushunchalarini o'rgatish metodikasi.....	145

IJTIMOIY-GUMANITAR TA'LIM

B.Rizayev. Oliy ta'limda "O'rtta asrlar tarixi" fanini o'qitishning dolzarb muammolari.....	149
M. Джанобилова. Актуальные вопросы семейного права в юридическом образовании.....	153
S. Gulyamova. Traditional education: yesterday, today and tomorrow.....	160
M.Norova. Milliy-ma'naviy segizaga tayanish – demokratik jamiyat qurishning zaruriy sharti.....	165
N.Esanov, F.O'tayeva. O'zbekiston tarixini o'qitishda matematik bilimlarni shakllantirish uchun tarixiy faktlarning o'rni.....	168

ANQVA TARIQATLARI

G. Xudoyazarova, Sh. Zaripova, Sh. Xudoyazarova. "Metallar va metallmaslar. Murakkab modda.....	172
---	-----

Sadeqat MAXMUDOVA
Buxoro davlat universiteti
boshlang'ich va maktabgacha ta'lim
uslubiyoti kafedrası o'qituvchisi

AHMAD DONISHNING PEDAGOGIK QARASHLARI VA HOZIRGI ZAMON

Maqoluda Ahmad Donishning boy ilmiy merosi va undan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish xususida fikr yuritilgan. Ahmad Donishning pedagogik qarashlarida bola tarbiyasining shakllanishiga ota roning beqiyosligi keltiriladi va bu an'ana usrlar davomida O'zbekiston jamoasida shakllanayotgan ta'lim tarbiyasida o'z ifodasini topmoqda. Shuningdek, muasafklar qarashlarining o'ziga xosligi uning sozida filda o'quvchilarda tushunarli ho'lganligidadir. Inson umri davomida vaqtini behuda sarfashi, hash-hunar egallamasligi oqibatini dalillar asosida keltiradi.

Tayanch tushunchalar: "Navodirul vaqoe", ma'naviy islohot, axloq, odub, insonparvarlik, udamiylik xislati, an'ana va urf-odatlar, madaniyat, san'at, fan, ta'lim.

В статье размышляется об использовании богатого научного наследия Ахмеда Дониша в процессе обучения и воспитания. В педагогических взглядах А. Дониша приводится о роли отца в формировании и воспитании ребенка, и этот обычай веками выражается в формировании воспитания в Узбекистане. А также, своеобразность взглядов мыслителя в том, что они доступны и понятны всем читателям.

Ключевые понятия: "Наводирул вақое", духовная реформа, мораль, гуманизм, человеческое качество, традиции и обычаи, культура, искусство, наука, образование.

In article is reflected on the use of rich scientific heritage of Ahmed Danish in the process of education and upbringing. In the pedagogical views of A. Danish was told the role about father in the forming and upbringing of child, and this custom is expressed by the forming of education in the land of Uzbekistan. Thereby, the peculiarity of the thinkers' minds is that they are accessible and understandable to all readers.

Supporting concepts: "Navodirul vaqoe", the spiritual reform, morality, humanism, human quality, traditions and customs, culture, art, science, an education.

Mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hamda ma'naviy islohotlar bevosita jamiyat turmush tarzi va dunyoqarashiga ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Davlat mustaqilligi e'lon qilingan dasilabki kunlardan oq ma'naviy islohot davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etildi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti J.A. Karimov: "Hayotimizning barcha sohalarida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarimizning samaradorligi, avvalo, xalq ma'naviyatining tiklanishi, boy tarixiy merosimizning chuqur o'rganilishi, an'ana va urf-odatlarimizning saqlanishi, madaniyat va san'at, fan va ta'lim rivoji, eng muhimi, jamiyat tafakkurining o'zgarishi va yuksalishi bilan uzviy bog'liqdir" [1]. – deb ta'kidlaydi. Shu nuqtayi nazardan mutafakkir Ahmad Donishning boy ilmiy merosi va undan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ahmad Donishning ijtimoiy-siyosiy qarashlarini ifoda etishda uning "Navodirul vaqoe" (Nodir voqealar), "Tarjimai shvoli amironi Buxoro" (Buxoro amirlarining tarjimai hollari), "Risola dar nazmi tamaddun va taovun" (Sivilizatsiya tartibi va o'zaro yordam haqida) kabi o'nlab asarlari

e'tiborga molikdir. Bu asarlarda uning ijtimoiy-siyosiy qarashlari quyidagi yo'nalishlarda o'z ifodasini topadi:

1. Davlat boshqaruv tizimi va hukmdorga oid.
2. Davlat amaldorlari va rahbar-kadrlarni tanlash hamda joy-joyiga qo'yishga oid.
3. Harbiy qo'shinni tartibga keltirish va yuksaltirishga oid.
4. Xalq farovonligi va jamiyat siyosiy ongini oshirishga oid.
 - a) oilada ta'lim-tarbiya masalalari;
 - b) ta'lim tizimini isloh qilish;
 - d) huquqiy sohani isloh qilish.

Biz tadqiq etishga harakat qilgan mavzu "Xalq farovonligi va jamiyat siyosiy ongini oshirishga oid" ijtimoiy-siyosiy qarashlaridir. Ahmad Donish shoh asarlaridan bir hisoblangan "Navodirul vaqo'" ("Nodir voqealar") asariga "Farzandlarga wasiyat. Kasb hunarning foydalari haqida" deb nomlangan maxsus bob kiritgan. Mazkur bob mutafakkirning ellik yillik hayoti tajribasi xulosasi hisoblanadi va o'z-o'zidan avonlashadagi, mutafakkir ta'lim-tarbiya xususida ham nazariy va amaliy boy ilmiy meros qoldirgan.

O'tdi umrim oh kim, g'aflat bilan,
O'tmasin umrning sening mendek bo'lib.
O'zjalarning ko'rmishidan ibrat ol,
Boshqalarga qolmagil ibrat bo'lib.

Biz mutafakkirni yetuk olim va jamoat arbobi, ayni shu kezda Buxoro amirligi diplomatik missiyasining nufuzli davlat xodimi sifatida bilsakda, mazkur to'rtlikdan Ahmad Donish o'zining umrining yarmidan ko'pini yashab bo'lsa-da, hali ko'p bilim va hunarni egallashga ishora bildiryapti. Vaholanki, bu mutafakkirning kamtarona, odamiylik xislati edi. Biz avlodlar bundan yetarlicha xulosa chiqarib, oz o'rgangan bilimimiz bilan cheklanmay, aksincha, mutafakkir aytganidek hamisha izlanishimiz, ta'lim va tarbiya olishimiz zarurdir.

Allomaning pedagogik qarashlarida bola tarbiyasining shakllanishiga ota tolining beqiyosligi keltiriladi va bu an'ana asrlar davomida O'zbekiston zaminida shakllanayotgan ta'lim-tarbiyada o'z ifodasini topmoqda. Shuningdek, mutafakkir qarashlarining o'ziga xosligi uning sodda tilda o'quvchilarda tushunarli bo'lganligidadir. Inson unvi davomida vaqtini behuda sarflashi, kasb-hunar egallamasligi oqibatini keltiradi. Mashaqqatsiz rohat, mehnatsiz no'mat bo'lmas. "Topgan-tejaganlari, bola-chaqa, yor-do'stlari bu yerda qolib, o'zi qanday tug'ilgan bo'lsa shu holda, yalang'och dunyodan o'tadi" [2, 325]. – deb yozadi Ahmad Donish. Tanxda boylikka hirs qo'yg'an "Namrud, Fir'avnlarning halok bo'lganlari. Qorinu Shaddotning yer yutib, jahon xalqlarining la'natlariga qolganlarini", ya'ni hukmdorlarning ayanchli taqdirlerini misol sifatida keltiradi.

Mutafakkir shunday bir ilm va hunar o'rganish kerakki, u faqat millat va Vatanga xizmat qilishini uqtiradi. "Har bir hunarmand o'z hunarini qilsa-yu, lekin bundan maqsadi xalqqa foyda yetkazish bo'lmasa, unday hunardan baraka topa olmaydi" [2, 326] – deb uqtiradi. Boshqa bir joyda ilm va hunarlar insoniyat uchun foydali bo'lib, shu bilan birga ilmnning o'sishiga yo'l ochadi. Biroq bulardan asl maqsad xalqqa foyda keltirishdan iborat bo'lishi lozimdir; buning orqasidan, albatta, non ham topiladi. Aks holda, har qanday ilm-hunar ham oxiri o'zi uchun zararli bo'lib chiqadi. Butun hunarlarning a'loisi ilmdir. Hunar egallashdan oldin ta'lim-tarbiya o'lmog'i, shundan so'ng jamiyat foydasiga xizmat qiladigan hunar egallash lozimidligini ta'kidlaydi. "Har bir musulmon odam eng avval o'ziga zarur bo'lgan ilmlarni o'qishi farzdir. Shundan so'ng tinchilik uchun biror kasb-hunar egallashi lozim. Ahmad Donishning ta'kidlashicha: "Hunar va san'atlar ichida eng yaxshisi aql va ruh gavharlariga jilo berib uni quvvatlashdir. Kishi aql tajribasini oshirsa, ruhini poklasa u, shubhasiz, ilm va hunarning qadr-qiyomatiga yetadi. Shuning uchun sof ruhlik, oqil odamlar boshqa odamlar u yoqda tursin hatto padshohlarga ham keragidan ortiqcha bosh egmaydilar. Balki aqlning ehtiyoji doimo ularga tushib turadi. Mana, ko'rmaysanmi, dunyoning muhim ishlari, ayniqsa, saltanat va davlat ishlari aqlli kishilarning yordamisiz bitmaydi. Qaysi saltanat – davlatning qoida va qonunlari aql tadbiriga moslashtirib qurilmagan bo'lsa, unday davlatdan hech vaqt yaxshilik ko'ra olmaydilar..." [2, 125].

Mustaqillik sharofati bilan bugun ozod yurt farzandlari kasb-hunar kolleklarida mutafakkir Ahmad Donish orzu qilganidek, dastavval ilm olmoqda va o'zlari xohlagan kasb-hunar egasiga aylanmoqda. Mutafakkir qarashlari markazida axloq va odob, insonparvarlik, boylikka hirs qo'ymaslik g'oyalari

ustuvor hisoblanadi. Agar danyo oʻrtirish maqsadida ilm oʻqib, eng yuqori darajaga yetib, shayxul-islom boʻlsanglar ham, xudo oldida sizlardan goʻlaxda (hammond oʻt yoquvchi – R.J.) yotgan bir fosiq yaxshiroqdir”. Kasb-hunar tanlanganda ham uning qiyinchiliklari boʻlishi mumkinligi va shu holarda ortiqcha qaygʻurmasdan shukr va sabr qilishlikni, sinovli kunlarda bardoshli, umidsiz boʻlmasdan doimo harakatda boʻlishi lozimligini aytadi. Mutafakkirning mazkur fikrlari bugungi globalla-shuv jarayonida, ayniqsa, cadigina kasb-korga ega boʻlgan yoshlar hayotning oʻnqir-choʻnqirlariga sabrli qilib tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ahmad Donish zamonasining kasb-hunarleri haqida ham maʼlumot keltiradi. Ular ichida markaziy oʻrinda mudarrislik, muallimlik kasbi turadi. Mutafakkir aytganidek, “bundan ulugʻ kasb yoʻqdu” [2, 358]. Shunday boʻlsa-da, alloma zamonasining taʼlim tizimi va xodimlarining faoliyatini tanqid qiladi. Savdogarlar va hunarmandlarning topgan davlatlari koʻp mehnat va mashaqqatlar tupganlaridan keyin erishganlar. Buni qoʻlga kiritish uchun bozor va rasalarda yugurib yurish, safarlarda koʻp ogʻirliklarga sabr qilib, chida-sh lozimdir. Qanday kasb-hunarni qilmoqchi boʻlsangiz, uning tiachlik tomonini oʻy-lash kerak. U, ayniqsa, tarix, falsafa, falakiyot, tibbiyot, riyoziyot, adabiyot, handasa (geometriya) ilm-larini chuqur oʻrganishga harakat qiladi. Ahmad Donish astronomiya asoslarini oʻrganishga koʻp eʼti-bor berdi. Oʻzining aytishiga qaraganda, astronomiyani Mirzo Abdulqahoh munajjimidan oʻrgangan [3]. Ulardan olingan saboq Ahmad Donishning kamolotiga yordam beradi.

Mutafakkir pedagogik qarashlarining yana bir ajralib turadigan jihati bugungi zamon bilan ham-nafas vazifalardan biri til oʻrganish masalasini oʻstaga tashlaydi. Ahmad Donish yashagan davr nuq-tayi nazaridan qaraganda, arab tili va Yevropa tillarini oʻrganishni taklif etadi. Qisqa muddat davomida Ahmad Donish Peterburgda boʻlgan boʻlsada, vaqtdan unumli foydalanishga alohida eʼtibor berdi. Unga safardosh boʻlgan Rossiya tashqi ishlar vaziri drogmani, sharqshunos Qozimbek bilan yanada qadrdonlashdi, har qanday vaziyatda imkon topib har kuni besh soatcha vaqt davomida rus tilini oʻrga-na boshladi. Shu tariqa u oʻz fikrini rus tilida mustaqil ifodalash darajasiga erisha olgan [4]. Buning natijasida Ahmad Donish amir hukumati nomidan rus maʼmurlari bilan muzokaralar olib borganligini manbalarda keltiriladi [5]. Shu nuqtayi nazardan u “Navodir ul vaqoe” asaridagi “Farzandlarga vasi-yat” bobida arab [2,370] tilini oʻrganishni, “Risola yo muxtasari az tarixi saltanati xonadoni man-gʻitiya” (Risola yoxud mangʻitlar xonadoni saltanatining qisqacha tarixi) asarida esa ruslar va fran-euzlar [6] bilan boshqa bir asarida esa isglizlar [7] bilan boʻlib oʻtgan suhbatlarini keltiradi. Til oʻrga-nish va til bilishning koʻp hollarda foydali jihatlari yoritishga harakat qiladi va huni yaxshi mada-niyat sohibi ekanligini asglatuvchi omil sifatida baholaydi.

Adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak maʼnaviyat – yangilmas kuch. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2008. – B. 76-77.
2. Ahmad Donish. Navodir ul-vaqoe – T.: Fan, 1964.
3. Homidiy H. Koʻhna sharq dargʻalari. – T.: Sharq, 1999. – B. 332.
4. Хали-Заде Р. Ахмад Дониш – писатель и просветитель. – Душанбе: «Дониш», 1976. – Б. 19.
5. Коетенко Л.Ф. Путешествие в Бухару русской миссии в 1870 году. С подробным мар-шрутом от Ташкента до Бухары. С. Петербург: Бортневского, 1871. – С. 72-73.
6. Ahmad Donish. Risola yoxud mangʻitlar xonadoni saltanatining qisqacha tarixi. (Tarjima, izohlar va kirish soʻzi muallifi Q.Yoʻldoshev). – T.: “Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2014. – B. 60.
7. Дониш Ахмад. Путешествие из Бухары в Петербург, 1960. – С. 68.